



Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 41 (12131)

1983 чылдың февраль 18, пятница

1925 чылда үлдөвлөтүлгөн.

Өртүз 3 көп.

## МАЛ ЧЕМНЕРИН ЧӨП АЖЫГЛААР

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр болгаш мал ажылынын продукциязын бүдүрерин көвүдөдир талазы-биле «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарын ажил-ишчилеринин кыйгыры республиканын бүгү көдээ ишчилеринин деткимчесин алган. Ук кыйгырыны амыдыралга боттандыра-рынга улуг ролду малдын ажаалдазы болгаш чемгерилгези ойнаар.

Республиканын ажил-агыйларынын хей кезинде малдын ажаалдазынын болгаш чемгерилгезинин чуруму инитизи-биле сагынтылган турар. Оон, уламындан мал чемнеринин беримчези эвээш эвес. Кыштаглаашкынын эртен дөрт айларынын дургунда сүт саалдазы, мурнуку кыштаглаашкынын ол үези-биле деңизерге, 7,3 хуу өскөн, а күрүнеге садары 2,9 хуу көвүдэн. Продукцияны немей бүдүрери нургулайында малдың продуктулуунун өскөн-биле чедип алдырган. Кыштаглаашкынын ай бүрүзүнде республикага ортумаа-биле бир инектен 163 килограмм азы мурнукузундан 8 килограмм сүт хей сагынган.

Мал кыштаглаашкыны бо кыжын агаар-бойдустун таарымчалыг үезинде эртин турар. Оон ынай сизген, сенаж болгаш силос база мурнукузундан элээн хей белеткектинген, дыка хей ажил-агыйларга белеткээр мал чемнеринин шынары бедэн. Чамдык ажил-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглер мал чемнерин ам-даа тыптынар, төтөглевес болгаш бедик беримчелиг кылдыр ажиллаар талазы-биле чемгерлерин ап турар. Тес-Хем, Өвүр, Эрзин, Кызыл болгаш өске-даа районнар дөрт муң ажил тоңна хыргынышты мал чемнеринге немей белеткеп алган. Улуг-Хем, Танды, Каз-Хем, Бии-Хем районнарын ажил-агыйлары Красноярск крайдан саванын сөөртүп турар.

Мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алыры—кыштаглаашкынын чединшиктинг эрттиреринге магадылал. Ыччалзажок ону, бирээде, төтөглевези, ийде, малга болбаазырадып бээр чугула. Малдың күш-дегел алырынга, оон продукттулуг чоруунун бедиринге мал чемнерин хоолу кирип, чамдык чедипсес бүдүмелдерин немей, таарыштырачы чугула.

Сөөлгү чылдарда хыргынышты болгаш саванын калдыг-даа малга бөдүүн чем кылдыр калбаа-биле ажиллаар турар апарган. Мал чемнерин тарга кудуру, комбикорми чергелиг чемнер-биле холуп, хээп, чуданнап бээр ажилыг. Анаа минералдыг немелдерини база холуп болур. Танды, Кызыл, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарын ажил-агыйларында бо арга неперээр. Оон ачызында январь-да Танды районга шээр малдын хорамчазы эвээш болган. Мурнуку кыштын бо үези-биле деңизерге, ында сүт бүдүрери база көвүдэн. «Сукпак», «Тыва» болгаш «Көк-Тей» совхозтарның мыйыстыг бо-да малдың болгаш хаванының немелде деңизи элээн бедэн.

Малга ченин болбаазырадып бээринче кичээнге чамдык черлерде дыка кошкак. Эртем-техниканын чединшиктинин шигээдир, мурнакчы дуржулганы ажиллаар талазы-биле ажилды кошкак чорудуп турарынын херечизи ол. Чижээлээрге, чангыс кормошестиг «Сукпак» совхоз бо кыжын 2522 тонна саванын хээндектээш, 3632 тонна холумаакы кылган турда, он бир кормошестиг Бии-Хем районун бүгү совхозтары чүгле 98 тонна саванын хээндектээш болгаш 3194 тонна холумаак кылган. Кыштаглаашкын эгезинден бээр Бай-Тайга район 60 тонна, Барыш-Хемчик 166 тонна, Каз-Хем 521 тонна саван болбаазыраткан. Бо районнарда үжен ажил кормошест бар. А малдын хорамчазы оларда эртен кыштын бо үезинден 1,8—2,1 катап хей. Улуг-Хем районда мыйыстыг бода мал дыка хорал турар. Ындыг турбуже районун 17 кормошеге кыштадыр ажиллаваан. Ында ажил-агыйларның малы куртаг саванын олчаан чип, саза басып турар.

Мал кыштаглаашкынын болгаш хой оолдаашкынын берге үези ам-даа мурнувуста. Мал чемнеринин курлавыры эвээжээр. Малдың хуңун-не көвүдөп, хуңун-не өзүп турар төлүнге база мал чемнери хей негеттирер. Ычангаш мал чемнерин эң чөп, беримчелиг болур кылдыр чарыгдары чугула. Ол чүд дээрге ле—малдың часкаар чинр ченин курлавырлары, мал чемнерин ыяп-ла болбаазырадып бээр болгаш мал чемнерин төтөглевези ажиллаар-дыр. Ам мал чемнерин болбаазырадыр бүгү механизмиерни бедик бүдүрүкчүлүг ажилладыр херек. Кол кичээнгеин малга чүгле болбаазыратканын чем бердинген турарынын, мал чемнерин камналгалыг ажиллаарынын, ажил-агыйжы эвес чорук-биле демиселди күштелдеринин, малды чемгерер чурумун, мал чемнеринин зоотехниктиг хемчээлдерин сагырынычче углаар ужурулуг.

СЭКП ТК-нын май (1982 ч.) Пленуму эът, сүт болгаш өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдөдир сорулганы салган болгай. Ону күүселери—партия организацияларынын, бөлүктөрүнүн болгаш специализациянын организациячы ажилындан кол хамааржыр. Ол ажилды кыштаглаашкынын бо хүнеринде кажангызындан-даа артык экижидери чугула.

## Механизаторга сөс

## БЫЖЫГ САГЫЛГА-ЧУРУМ ДЭЭШ



Калдыг-даа ажилдың, өөрдөгилгени, спортчу маргалаанын бейин чединшиктин, техникаын камналгалыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажилгаа кичилдерин бийик сагылга-чурумунда, организастыг болгаш бедик харымсалгалында дээринге харым-биле бүдүрөр мен. Ыччалга бийик сагылга-чуруму хандырар, дандырар ажил-херек дөш кижи бүрүзүн харымсалгалыг бейинде дугайында Москвалык мурнакчы бүдүрүкчү коллективтеринин эгезишчилерин Кызыл районда «Кара-Хаан» совхозтун механизаторлары, бистер, инни-биле дет-

киш, ханымы-биле чүдүдүгүнүп турар бис. Бистин совхоз — районда хонжудай ажил-агый. Бистер, механизаторлар, анаа дыка хонжулар бис. Ажил-агыйда четистеринин кол чыда-лааганарынын бирээзи — сагылга-чурумун кошкак болуп турарында дээрин Кара-Хаан көдээ Советинин чоктаа чач болуп эртен сессиялыг дөш кижи бүдүрүкчүлүг ажилгаа кичилдерин бийик сагылга-чуруму кошкакта, харымсалга чача чыгыс боор чүдө-дир. Ычангаш чединшиктин хандырарынын, организастыг чорукту, хуулаан ажил-херек дөш харымсалгалыг бейиндеринин кол дүгүтүрү — бийик сагылга-чурум деп болуп турар мен.

Механизаторлар ортузунга социалисттик чарыштыг түнелдерин моон мурнула угаш дүрүдө, бригадала, эвөөдө сагылга-чурум калдыгы деп айтылгыч барык-ла херекке албайн турган. Ычангаш сагылга-чуруму бийиксагылга-чуруму, организастыг, ажил-ишчил чорукту хандырарында, кижи бүрүзүн харымсалгалыг бейинде социалисттик чарыш бистин совхоза шоодул роль ойнайын келгенин демделээр болган мен.

1983 чылда, беш чылдамы өзек чымылда бистин совхозтун механизаторларынын мурнууда харымсалгалыг улуг сорулгалар туруп турар. Бирги ээлчеге тарылга шөлдеринге 1500 тонна өдөнтү чедирер, инитинин малынга чем, сүт сөөртүлгезин үзүткөдүшкүн чон хандырар, чакы тарылгага техникаын, урезинерин чогурү үезинде белеткээр хуулаалгези бис.

Ногаа ажилы «Кара-Хаантун» экономикалыг чугула черин ээлеп келген болгаш моон сонгаар-даа ээлээр. Бо чымыл 2025 тонна погаанын бүдүрер, күрүнеге 1176 тонна саван сорулга салдырган. Бо болгаш өске-даа сорулгаларын чединшиктин күүселеринин дүгүтүрү — бийик сагылга-чуруму чедип алыры болуп турар. Ычангаш сагылга-чурум дугайында айтырыгын механизаторларын хуулаалга ханымы-биле дөшкөөл чугулаалыг көрүп турар бис. Ханык укур — бийик сагылга-чурумда.

А. САЛЧАР.

«Кара-Хаан» совхозтун тракторшыл.

«Хүндүздүн Демдээ» орденниг геология-инженер ажилындагы коллективте бо хүнерде ажил-иш хайнышкынын. Улуг инженер Любовь Никифорова Беляковага удурткан лабораториянын коллектив түстүс геология-инженерлерден келген даг бүдүмелдерин шилчилээр, араа анализ кылдыр ажиллаарын уламчылап турар. Лаборанттарынын шоолунун кырындаан аны-агы тургузугу, составыг даг бүдүмелдер черде ырыаас. Оларга чогур анализти кылган, аныгалап малаар, оон калдыг минералга хамааржыры тодаралыр дөш ажил-ла хей.

Коллективте боттарынын даанган ажил-херек эки билер, дуржулгалыг специалистер бар. Оларга Ална Сергеевна Шаркова, Капитолина Елментьева Фатеева, Нина Потоповна Ершова, Людмила Павловна Изюмова болган өскелер-даа хамааржыр. Олар ай панын ажил күүселди туралар. Анализти ынарлыг чорудурынга инженер-спектрокопист М. Ф. Кузнецкин кирип турар үзүп үзүг.

ЧУРУКТАРДА: хыналда-инженер лабораториясында; М. Ф. Кузнецкин ажил үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.



## Черниң кежиин четтирер дизе

# ХАНЫ ШИНЧИЛЭЭР

Сөөлгү үеде республикада чер ажилын экижидер айтыр-гы чугулазы-биле тургузугу. Ол чон, чүге дээс, чери-висти эки ажиллап, хумаа-лыг кадагалдайып турар-дыр бис. Майаа хамааржыр Иданоо аттыг совхозтун агроному С. М. Сотников, «Кызыл туң» совхозтун инженер-механиги О. Кара-оолдун, республиканын ажилын М. Галдышевтин дөш өске-даа эртерин ажилыг, чотугу сапал-бодалып «Шин» солунга уда-ларара парлаан болгай. Бо ажил чугаага киришкен эртерин сапалындагы бүрү-биле катталар мен. Бөдүм хуулаа сапал-бодалымын база бийикер болдым.

Черин кезинин четтирер дээс, хөрүлүп үнүш-дүжүт-күгү, үрезини шынарыг, сугатты элек, чединшиктел-гени четчир, техникаын шынарыг ажиллаарындан ажаа-да, агроном кижи бүрүзү

даанган ажил-агыйында тарга-быдаа, ногаа-чымс шөлдеринин деңизерге, туружу, хемчээлдерин база ында черин ошалай шынарыларын, хөрүлүпүн хемчээлге база организастыг тургузуун эки билер турар ужуруг. Кайы шөлге калдыг сөртүгү урезини тарылаа чогурү чүгле даап болуп эвес, а ортемге үндөвлөп практика кырынга бадыткан турган, тодаралыр. Ындыг толоодо агроном бүрүзү шөлдерин тус-тузууда хөрүлүп тургузууну шынарыг айткын тодаргай карталыг, демделгел дептералг болуп ужуруг.

Черин ындыг агрохеминтиг карталынга даанган, шөл бүрүзүп дүжүтүр айы-биле болуктеп чарар. Бөдүмтөөн агробүдүрүкчүлүг шөл бүрүзүгө агротехниктиг база сугат ажилдарын чорудуп үезин, хемчээлди база тускай аргаларын айткын демделгелди тургузар. Ук материал

дарга үндөвлөш, тарга, ногаа, мал ченинге ажиллаар инженер тарып өстүрер база олар-белчир, сизген кезер шөлдер кылдыр черин хулаагыныч төлөвлөшүн тургузар. Ол ышкын чыл санын-да шөлдерге токкен чединшиктин составын, хемчээл күрүсөөн демделгелди база чорудуп, картата ону тодаргайлап айттыр. Бүгү-ле агрохеминтиг шинчилелдер хөрүлүпүн чединшиг бүдүмелдер солзулаалында, чүгле бойдуз дүрүмүгө чатырткан генетиктиг эвес, а кижиин ажил-агыйжы киришкенин түнелде болган өскер-инишкенин тодаралыр. Изерткен турар ужуруг.

Шинчилел чорудар органи-зация чорудугун ажилдары чогуткан, совхоза ийн дош-мелдини хуулаалг бээр. Бирөөзү — агрохеминтиг шинчилелдер чоруткан карта. Ийнал — агрохеминтиг демделгелдер. Анаа хөрүлүпүн

бүгү таладыг характеристиказын, чединшиктелгени шынарыг ажиллаарынын дугайында шөлдеринин база сугаттыг шөлдеринин мелiorативтиг планын кириген турар. Шоодугу хөрүлүпүн шинчилел түнел ажилдар көдээ ажил-агый культуруларын тааржыр шөлдерге тарга аймаа, олуругар аразын ажиллап кылдыр база ногаа аймаа деп үш код болукке хулаа-тынар. Чүге дээрге ол культуруларын хергелээр чединшиктелгелери, ылан үлүрер бүдүмелдер, бөлүктөр аайы-биле бийик хуулаалыг аныгы-агый.

Амгы үеде республиканын агрохимлаборатория ажилы специализация кыдыр ажилдарын республиканын совхозтары бүрүзү-биле ажилла-дайып турар, оон туружук материалдар амы үеде ис чок чыккан. Оо материалдар кылдырынга күрүне хей ачка-хорелгенин чарыгдалыг кымы-даа бийлигир. Бүрү

## ШАЛЫПЧЫ ТЕМПИЛЕР

МОСКВА (СЭТА). Уренгой — Помари — Ужгород аразында газ дамчылар магистральны тузуп, дерип турар тузугулар рекорд темп-лерин кедип алганар. Чыл эгезинден бээр тос чүе дугаар километринин коозайын магистраль унунда калып ту-луштурган. Ында коозай чы-дынында салдырган болган инженеринге белеткитинген. Ол дээрге онаадалан, оран-чок хей болуп турар.

Чединшиктинин үндөзүн — күш-ажылды организастаарынын чача хеминтиг шинчилелде — деп, Нефть, болгаш газ улетуруунун бүдүрүгелер тузугунун министринин ораакчымы Г. Судопин чугулаалан. — Чангыс аай нары-биле ажиллаар улетуругун технология тузугуларын

тургускан. Магистральга коммункастик дерип арганы ол берген болган коллективтерин эң бедик эңсэ түнелде-дерге кичээлдерин.

Эң эки технология тузугулар коллективтерин тузунгус ажиллаар үзегерин көргүзүп, бир дү-хүн инитиле олар-ның «базыны» — бир километр болган оон-даа хей болуп ту-рар. Москваны камнаашкын-монтаж трезинин В. Беленева удурткан шуштурсага кол-лектив чарыштын мурнула чоруп турар. Ол коллектив Горький областын деңизка-рында бөдүүн улаготун чединшиктин кылмы дооскан, ам Свердловск областын сол-гу талазынче көже берген. Чача черде барган хирезинде ол шалыпчы темп-биле ажиллап эгелей берген.

## ЛЕКТОРЛАРНЫҢ БЕДИК ХУЛЭЭЛГЕЗИ

СЭКП ТК-нын май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумна-рын шинтирлерин, Аш-чем программаны боттанды-раарынын тодаргай айттыр-ларын талазы-биле партия болгаш чазактыг доктааларын ханы пропандааларын хандырар — лекторларын үш миллион кижилик отряды-нын хүндүлүг болгаш харым-салгалыг хуулаалгези. Бүгү-өвлөдүн «Билиг» интеле-лини баштаар черинде бол-гаш РСФСР-ниң «Билиг» ин-телини баштаар черини каттышкан пленумунун кир-жикчилери ол дугайын чуга-лашканнар.

СЭКП-нин Аш-чем про-грамманын пропандаалар та-лазы-биле интеледиг органи-зацияларынын ажилын бол-гаш ол программаны ботта-ныр талазы-биле хемчеглер-ни анаа чугаалажып көргөн. Көдөзүн ажил-ишчилеринин ортузунга партиянын аграр политикаын тайылбырлаар-ынче улагаткан лекция про-пандаалыгын сөөлгү үеде экижизин демделген.

Интеледиг-политиктиг ном-чулгалар, лекциялар, докта-мал ажиллап турар лекторий-лер, учуражымчылар, ай-тырылар болгаш харымал

кежээлери ажилчы чоннарын сонугулаан хаара тулуп ту-рар апарган. Көдээ ажил-агый талазы-биле билиглерин улусчу университеттер кал-бак непертердиг болуп турар. Интеледиг көдээ органи-зацияларын бийиксагыл, олар-га эртем-методиктиг дугаа көр-гүзөр талазы-биле элээн ажилдар чоруттугун турар.

Лекция пропандаалыгын организастаашкынында болган оң утка-шынарында чет-истер пленумунун киржикчилери хандыр сайгарган болгаш оң ажилын база шынарын бейлиглерин аргаларын тода-раткан. Бедик бүдүрүкчүлүг, чогаалчычу эзу-биле ажил-лаарында дузалыг билиглер-биле ажилчы чоннарын чен-сегээрин, социалисттик чарышты калбартырынга ийик бөрүлүн, күш-ажылдын бол-гаш бүдүрүгезин сагылга-чурумун бийиксагыл, мурнакчы дуржулганы непер-теринин эржек чугулаалыг айткан.

СЭКП ТК-нын Пропанда кидинин эржекчинин ораакчымы П. К. Лучинский пленумун ажилыга киреш-кен. (СЭТА).

## БИСТИҢ ААЛЧЫЛАРЫБЫС

СЭКП Тыва обком-биле дургукуга баугаар МАР-нык Завкал аймаалдан делегация бистин республикага февраль 14-15 күннөрүндө калдык то-раан. Ышкын составыг делегациянын айланышты партия комитетинин аргазы Илья Дугула болган чорал.

СЭКП Тыва обкомунун ийик секретары П. Ч. Крайнов, ко делегациянын хүлөп ал-ган. СЭКП-ниң төгүлүг XXVI съездинин болган партия ТК-нын ноябрь (1982 ч.) Пленумун шинти-рлерин күүселди дөш Тыванын ажил-ишчилеринин канчаар ажилын турары-ла тааныштырган.

Республикага чоруп турган хүнеринде делегация СЭКП Бии-Хем райкомунуң кидис-

теринин ажилы-биле тааны-жып, партияны ажилын кичи-ликтиг республика дугайында дургукуга чотулаалыг кылган. Ол ышкын районун «Кызыл тараваны» совхозу-га болгаш ук совхозтун Туран сүт-бараан ферманыга барып, ажил-ишчилер орту-зунда коруттугун турар кы-жылдыг ажилы-биле та-нышканнар.

Дүң аалчылар Кызылдың сүт комбинатынын ажилы-биле таанышкан болгаш хоорайнык төгүлүг, тураксаал-дыг черлеринге база чорал.

Моол Арат Республиканык Завкал аймаалдан келген делегация бөгү чуртуде ая-танышкан.

БИСТИҢ КОРР.

## «Тыва АССР-ниң культуразынын алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты С. В. Козловага тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет парлаатны хожуде-ринге ачы-лааныялары дөш «Тыва АССР-ниң культуразы-нын алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты «Тувинская

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай.

1983 чылдың февраль 17.

правда» солунунда культу-ра кидинин эржекчинин Свет-лана Владимировна Козлова-га тыпсыр.

Советинин Президиумунун Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Советинин Президиумунун Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.

1983 чылдың февраль 17.



дорнуу чоюунга удуу даш  
ны чорудуу, натриоттар  
кара-базыңнарда халыч  
теп, суруу турар.

1983 ч. ● февраль 1

## 3-кү арын ●

гаш интернационализмизм  
социализмни ақи-дуима  
қутурганлар армиялари-бия  
дайимчи дем каттиштырла  
газыны ёзузунга кижизде  
талаз-биле ажиыды адеп-  
кейинг қоруду тулар. Кам-  
налга болгаш хумагаал дээр  
ооредягенин материал-т  
нигист баафазыл сайыр-  
тайкындар дээр шийири  
хабарын тулар. Апык да  
имичылар эки шынарды ме-  
зүсөре чачынып, салдынг  
сураттагы делил алырыча  
уулгангн орукка тавакыл  
боор бергелерин ажиш эр-  
тишимг чүткүзүп, эш-хуу-  
нуу болгаш коллективизмни  
ёзузунга оларны кижиздип  
тулар.

Совет Чеспектиг Күштер -  
бистиг маадрыгы чоңуус-  
туң чарыблс кездэ-дир. Олар  
ны күчүдүт қоруу, бистиг  
Торон қурустузун дайын-  
нарып ашкан эш салгып тик  
делгелеринг үпег дэу -  
Коммунистг партияны  
удурттуганда. Партияны  
шылгартыган делинча туру  
нуу ада-биле бистиг дайын-  
чыларыш өскөн, мадыр-  
жаан, демисиян болгаш тил-  
дел келген. Партияны бол-  
гаш чоңуу сагыш салгыш  
кыныгы буреттарын совет  
дайынчылар боттирдып на-  
риптоқ болган интернац  
налы художонг төлөтп  
күөдөп, табыланы болгаш  
коммунизм тургузушкуну  
чуу камгалазында серемч  
делдиг туркуу туларар.

(СЭТА).

3-кү арын

дорнуу чоюунга удуу даш  
ны чорудуу, натриоттар  
кара-базыңнарда халыч  
теп, суруу турар.

1983 ч. ● февраль 1

